
Eseji

Izvorni znanstveni članak
316.647.5:32

Dimenzije političke kulture

VLADIMIR VUJČIĆ*

Sažetak

Definiranje dimenzija političke kulture nužan je uvjet u razradi teorije ove pojave i za njezino sustavno empirijsko istraživanje. Pokazano je kako Almond-Verbina zamisao o dimenzijama političke kulture, u obliku matrice tri orijentacije (kognitivne, afektivne i evaluativne) puta četiri politička objekta ("sustav", "input-objekti", "output-objekti" i "ja" kao objekt) nije plauzibilna. Ako se politička kultura definira kao niz vjerovanja o politici, a ona to upravo jest, tada je jasno da svako vjerovanje sadrži teško razmrsiva znanja, emocije i vrijednosne sudove istodobno. Zbog toga je teško dimenzije odrediti prema navedenim orijentacijama. To kao da je osjetio i G. Almond u jednom svom znatno kasnijem radu. Koristeći njegovu recentniju ideju o tome, mi smo ovdje dimenzije političke kulture definirali prema "objektima" politike, a ne obrnuto, prema orijentacijama u odnosu na te "objekte". Tako smo razradili tri osnovne dimenzije prema tri temeljna objekta politike — "sustavu" kao općem objektu, "procesu" kao dinamičkom objektu politike, te "vladanju" kao načinu odlučivanja, sadržaju i rezultatu vladavine. Utvrđeno je da svaka od ovih temeljnih dimenzija političke kulture ima čitav niz svojih subdimenzija, a sve tri zajedno oko 25 takvih subdimenzija. Sigurno je da se ovaj predložak može dopunjavati ili možda korigirati, ali se u svome osnovnom rješenju neće moći eliminirati. On je svojevrsna mapa političke kulture.

Bez razrade dimenzija političke kulture nije moguće graditi jednu smislenu i cjelovitu teoriju ove pojave. Nakon elaboracije pojma političke kulture logično slijedi razrada njezinih dimenzija. Kako smo o pojmu već pisali, ovdje o tome nema potrebe ponavljati, pa se ide izravno na razradu pojma i odrednica dimenzija političke kulture. Prvo, dakle, treba odrediti pojam dimenzija političke kulture, a potom definirati same dimenzije.

* *Vladimir Vujčić*, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Opća pedagogija i didaktika i Metodika političkog obrazovanja.

Što tvori dimenzije političke kulture? One se zapravo sastoje od stavova ljudi prema različitim “objektima” politike. Pod “objektima” politike ili političkim objektima mislimo na temeljne sastavnice politike, a to su prije svega politički sustav, politički procesi, te politički program i rezultat političkog djelovanja. Ljudi, dakako, imaju različite stavove prema ovim objektima. Bez obzira na kvalitetu tih stavova, ti stavovi postoje — oni su političke činjenice. Upravo ti stavovi, kao političke činjenice, prema navedenim političkim objektima tvore temeljne dimenzije političke kulture. Dakle, dimenzije političke kulture nastaju iz stavova koje ljudi imaju prema temeljnim političkim objektima. Tu problema nema, ali se on javlja kad treba odrediti temeljne političke objekte. Upravo zato što različiti autori različito pristupaju definiranju “objekata” politike nastaju i različiti pristupi definiranju političke kulture i njenih dimenzija. Tako, primjerice, D. O. Sears (1975.) u okviru pregleda istraživanja političke socijalizacije govori o tri osnovne dimenzije političke kulture: vezanosti ljudi za sustav, stranačkom identitetu i političkoj participaciji¹. Međutim, S. Verba (1965.), kao značajan autoritet u istraživanju političke kulture, govori o četiri osnovne dimenzije političke kulture, a to su: 1. nacionalni identitet, 2. identifikacija sa sugrađanima, 3. odnos prema državnom outputu (tj. prema rezultatima vladanja) i 4. način vladanja ili proces političkog odlučivanja². Što je sadržaj i značenje ovih dimenzija?

Zbog nesumnjive važnosti ovih dimenzija treba reći nešto o njihovu značenju i sadržaju. Verba misli da je pitanje “nacionalnog identiteta” ključno za formiranje političkog identiteta uopće i da predstavlja najkrucijalnije političko vjerovanje ljudi. Pitanje nacionalnog identiteta je tako političko kulturalna verzija temeljnoga osobnog problema samoidentiteta. Pojedinac se ne može razviti u zrelu osobu bez rješenja “krize identiteta”. Jednako tako, on se ne može politički razvijati uspješno ako nije riješio pitanje političkog identiteta, a pitanje nacionalnog identiteta je najkrucijalnije u strukturi političkog identiteta uopće. Verba pod nacionalnim identitetom podrazumijeva stupanj vjerovanja pojedinaca u svoju pripadnost vlastitoj nacionalnoj državi. Radi se o vezanosti za nacionalnu državu. Ovo vjerovanje je jedno od temeljnih vjerovanja pojedinaca i ono je njihov osobni problem. Svaki pojedinac mora to pitanje riješiti za sebe. Prije nastanka nacionalnih država pojedinci su imali političke identitete vezane za lokalne razine svoga obitavanja. Sada se sve više ljudi interesira za centralne jedinice političke integracije, a to su nacionalne države. Biti za ili protiv te jedne centralne političke integracije veoma je važno i za politički identitet pojedinaca i za uspješno funkcioniranje neke države, odnosno zajednice. Ovo pitanje nije nikad riješeno do kraja ni u jednoj zemlji u

¹Sears, D. O., “Political Socialization”, u *Micropolitical Theory, Handbook of Political Science*, Vol. 2, Eds. F. I. Greenstein and N. W. Polsby, Addison-Wesley Pub. Company, 1975., str. 93-153.

²Verba, S., “Comparative Political Culture”, u (Eds.) L. W. Pye and S. Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton Univ. Press, 1965., str. 529-542.

svijetu. Verba ističe da je za mnoge nove države u svijetu, gdje se centralni politički simboli natječu s tribalnim i lokalnim afilacijama, problem vrlo akutan. On je o važnosti nacionalnog identiteta zaključio sljedeće: “Dobro ili slabo definiran i ego-zadovoljavajući identitet ima važne posljedice za politiku neke države. Drugi će se problemi vjerojatno gurnuti u stranu dok se ne riješi pitanje centralnog problema; mora se prije odgovoriti na pitanje 'koja je moja država?' nego na pitanje 'kakva je to država?’”³ On također napominje da povijest država, kao što su Italija i Njemačka, te povijest kolonija, pokazuju na moć identiteta, jer gotovo invarijabilni problemi jedinstva i nezavisnosti, kao temeljni za identitet, guraju druge probleme, kao što su pitanja demokracije ili socijalnih reformi, u stranu.

Drugu dimenziju Verba definira kao “identifikaciju sa sugrađanima”. Dok se svijest o nacionalnom identitetu tiče vertikalnog oblika identifikacije, tj. odnosi se na vezanost za jednu političku cjelinu (nacionalnu ili zajedničku državu) i na centralne simbole (zastava, himna itd.) ove cjeline, “identifikacija sa sugrađanima” tiče se horizontalnog oblika identifikacije. Identifikacija sa sugrađanima izraz je svijesti o povezanosti pojedinaca s drugim ljudima iste političke zajednice. Ljudi osjećaju da pripadaju ne samo istoj političkoj zajednici već da imaju stanovite odnose s drugim ljudima te zajednice. Oni su, recimo, svjesni da imaju zajednički jezik i čitav niz kulturalnih crta koje karakteriziraju većinu pripadnika te zajednice. Tako, primjerice, ljudi mogu imati uvjerenje kako su njihovi sugrađani, odnosno pripadnici iste zajednice marljivi, štedljivi, točni, pouzdani, itd. Za političku kulturu osobito je važno imaju li ljudi povjerenje i pouzdanje u sugrađane kao političke aktere. Ovo povjerenje u različite druge u društvu smatra se ključnim aspektom u horizontalnoj integraciji političke kulture. Nepovjerenje rađa politički cinizam. Političko povjerenje u druge ima odraza na procese i načine političkog odlučivanja u zemlji, na političke polarizacije, na stvaranje političkih koalicija, na procese prijenosa vlasti, itd. U svim istraživanjima političke kulture nalazimo ovo povjerenje u druge kao nezaobilaznu dimenziju. Povjerenje u sugrađane, političke aktere i institucije sustava izraz je povijesnog naslijeđa, ali i aktualnih političkih iskustava i procesa političke socijalizacije.

Treću dimenziju Verba naziva “državnim outputom” (“government output”). Ova se dimenzija odnosi na vjerovanje ljudi u načine političkog djelovanja države, odnosno vlasti. Ljudi na neki način vjeruju da će država (tj. vlada) postići stanovite učinke i da će njezino političko djelovanje imati stanovitog utjecaja na njihov način življenja. Ako ljudi ne vjeruju u učinke države ili ne opažaju te učinke, onda to govori o njihovoj političkoj kulturi, ali i o načinu vladanja u nekoj zemlji. O važnosti vjerovanja u “državne outpute” Verba piše: “Prijelaz od političke kulture u kojoj pojedinci imaju mala ili nikakva očekivanja oko djelovanja države na

³Verba, S., op. cit., 1965., str. 533.

njihove živote, ili gdje su oni možda čak nesvjesni postojanja nekih specijaliziranih političkih struktura, na političku kulturu u kojoj su vjerovanja o državnoj performanci važna možda predstavlja jednu od najznačajnijih etapa u razvoju političke kulture⁴. Ova očekivanja od države (vlade) nisu vezana samo za njezinu učinkovitost i pozitivne posljedice na život pojedinaца već ta očekivanja imaju određene vrijednosne kriterije. Ljudi očekuju ne samo pozitivne učinke države već i da ti učinci budu više ili manje pravedni, da država više ili manje skrbi za socijalnu sigurnost pojedinaca, itd. Dakle, ova očekivanja od države (vlasti) vezana su za određene političke vrijednosti, prije svega za vrijednosti kao što su sloboda, jednakost i pravda, a ona imaju stanoviti indirektni utjecaj na način vladanja u nekoj zemlji. Ako vlasti misle da ljudi ne očekuju ništa od njih, da su oni puki podanici, tada će se odnositi neodgovorno, neresponsivno i autoritarno prema njihovim potrebama. Zato je veoma važno ovo političko vjerovanje o učincima i posljedicama državnog djelovanja.

Četvrtu dimenziju političke kulture Verba veže za procese političkog odlučivanja ili procese vladanja. Ova dimenzija definira vjerovanje ljudi o načinu na koji vlasti odlučuju ili o načinu na koji bi one trebale odlučivati. Dok je treća dimenzija vezana za vjerovanja ljudi u učinke vlasti i način tih učinaka na njihove živote, ova četvrta definira njihova vjerovanja u način vladanja, odnosno političkog odlučivanja. Treća se, dakle, dimenzija odnosi na vjerovanja ljudi u ono što vlast čini ili što bi mogla učiniti, četvrta se odnosi na njihovo vjerovanje u to kako vlasti odlučuju o onome što čine. Razlika je između ovih dimenzija u tome što vlasti čine i kako čine to što čine. Verba misli da većinu ljudi zanima više ono što vlasti čine, je li output države koristan ili ne, nego što ih zanima kako vlasti djeluju, tj. kako donose odluke. To je, pak, tako u društvima u kojima su ljudi prije podanici nego građani. Podanici pasivno očekuju učinke države, čekaju na rješenja, dok građani postavljaju stanovite zahtjeve. Koliko vlada osluškuje te zahtjeve, kako agregira različite interese, itd., odlučuje o tome je li ona demokratska ili autokratska, razvija li se u zemlji participativna ili samo reprezentativna demokracija.

Navedene dimenzije političke kulture, kao što su vjerovanja o nacionalnom identitetu, vjerovanja o ljudima iste zajednice (napose o političkim akterima te zajednice), vjerovanja o učincima vladanja, te o načinu vladanja, sigurno predstavljaju vrlo značajne dimenzije ove pojave. Postavlja se, međutim, pitanje jesu li ove dvije klasifikacije identične ili se razlikuju. Sears govori o tri dimenzije (o vezanosti za sustav, o stranačkom identitetu, te o političkoj participaciji), a Verba o četiri. Koliko god je moguće naći određene zajedničke crte između ovih klasifikacija, ipak su to različite klasifikacije dimenzija političke kulture. Ako, recimo, vezanost za sustav uključuje nacionalni identitet, a proces odlučivanja implicira političku participaciju građana, ipak stranački identitet nije moguće jasno uočiti u

⁴Verba, S., op. cit., 1965., str. 538.

Verbinim dimenzijama političke kulture. Članstvo u političkim strankama, stranačke preferencije i političke ideologije osnovne su komponente stranačkog identiteta ljudi. To je svakako jedna zasebna dimenzija političke kulture, premda bi se možda mogla razmatrati u okviru dimenzije o političkoj participaciji.

L. Pye (1965.), također poznati znanstvenik u istraživanju političke kulture, govori o osnovnim sadržajima ili “temama” političke kulture. On tvrdi da se na temelju analize političke kulture i političkog razvoja u deset zemalja u svijetu, što su ga proveli različiti znanstvenici, može — usprkos velikim razlikama u političkim kulturama pojedinih zemalja — uočiti nekoliko zajedničkih tema oko kojih se provodila analiza i koje su prisutne u svim zemljama. Te su četiri teme zapravo temeljne vrijednosti u političkim kulturama ljudi i naroda. Zapravo se politički sustav i njima pripadajuće političke kulture u pojedinim zemljama bitno razlikuju upravo prema tim četirima temama ili vrijednostima u tim kulturama. Prva se tema, kako kaže Pye, odnosi na povjerenje ili nepovjerenje u druge, druga se tiče odnosa hijerarhije ili jednakosti, treća se odnosi na slobodu ili prisilu, a četvrta na lojalnost i odanost.

Pye smatra da se deset analiziranih političkih kultura (od Japana do Italije) bitno razlikuje upravo s obzirom na ove četiri “teme ili vrijednosti”⁵. Zato je ovdje važno vidjeti kakvo je značenje ovih “tema ili vrijednosti”. Analiza je pokazala da se političke kulture grade na temeljnom vjerovanju o povjerenju ili nepovjerenju u različite druge, napose političke aktere u društvu. Svaka politička kultura se razlikuje upravo prema svojim modelima povjerenja ili nepovjerenja u subjekte i institucije politike i države. Pye smatra da ovo političko povjerenje ili nepovjerenje može utjecati na politički razvoj svake zemlje, na stabilnost toga razvoja i načine funkcioniranja vlasti. Baš je na ovoj “temi ili vrijednosti” bilo moguće uočiti značajne razlike između političkih kultura u deset analiziranih zemalja. Dok se u nekim zemljama uočava visok stupanj povjerenja u druge i institucije vlasti, u nekim zemljama je uočena visoka razina nepovjerenja. Kao što smo vidjeli, Verba je ovu dimenziju ili sadržajnu odrednicu političke kulture definirao u smislu “identifikacije sa sugrađanima”.

Druga “tema” političke kulture označava odnose između vladajućih struktura i građana ili podanika. Ti odnosi mogu biti hijerarhijski i mogu se temeljiti na odnosima političke jednakosti. Sve političke kulture moraju se baviti pitanjem odnosa prema vlasti i moći, jer sve one moraju uključiti odnose između nadređenih i podređenih, između inicijatora i sljedbenika, lidera i pristaša, itd. Tradicionalna društva naglašavaju model hijerarhijskih odnosa, dok demokratska društva potiču modele jednakosti i prijemčivosti. Pye, pak, ističe da politički razvoj “zahtijeva efikasno vodstvo, ali on obuhvaća i osjećanja o jednakosti i negaciji svih arbitrarnih distinkcija u

⁵Pye, L., “Introduction: Political Culture and Political Development”, u (eds.) L. Pye and S. Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton Univ. Press, 1965., str. 23.

statusima⁶. O tome kako će različite zemlje rješavati ovu dilemu između hijerarhije i jednakosti, ovisit će u velikoj mjeri izgledi za realni uspjeh u njihovu razvoju. Čini se da je Verba ovu dimeziju političke kulture definirao kao “proces odlučivanja”, odnosno kao način vladanja.

Treću “temu” Pye markira kao odnos slobode i prisile. Sloboda se uvijek ističe kao temeljna vrijednost demokracije. Međutim, u nedemokratskim državama malo se vjeruje u moć slobode u procesima političkog razvoja. U svakom slučaju, bez slobode u najširem smislu riječi nije moguće izgrađivati koncept liberalne demokracije i uopće demokratskog društva. Ali, ni prisila kao negacija slobode nije se nigdje pokazala uspješnom u razvijanju snažne državne zajednice.

Četvrta “tema” ili vrijednost oko koje se koncentrira analiza političke kulture pojedinih naroda odnosi se na lojalnost i odanost nacionalnoj državi, te na to odražava li se u političkoj kulturi partikularizam u obliku snažne identifikacije s porodicom ili nekom lokalnom (parohijalnom) grupom, ili općenitija identifikacija s nacijom i nacionalnom državom kao cjelinom. Analiza političkog razvoja u pojedinim nacijama pokazala je da proces teče od vezanosti ljudi za porodične i lokalne identitete prema vezanosti za veće cjeline, kao što je nacionalna država. Problem je, kako održati uravnoteženost vezanosti za primordijalne odnose s vezanostima za cjelinu, kao što je nacija ili nacionalna država. Verba je ovu dimeziju definirao kao “nacionalni identitet”.

Kod Pye, dakle, imamo četiri “teme” oko kojih se kreće analiza političke kulture (povjerenje nasuprot nepovjerenju, odnosi jednakosti i hijerarhije, slobode i prisile, lokalne i nacionalne lojalnosti i vezanosti), a kod Verbe također četiri (nacionalni identitet, identifikacija sa sugrađanima — povjerenje, očekivanje od vlasti, te način političkog odlučivanja). Čini se da ovo nisu tako različite klasifikacije “tema” ili “dimezija” političke kulture kao što na prvi pogled može izgledati. Možda je samo dimezija koju Verba određuje kao “državni output” (tj. vjerovanje u efikasnost vlasti i očekivanja od vlasti) nešto što se ne može naći ili prepoznati u “temama” o kojima govori Pye. Sve ostale “teme” ili “dimezije” političke kulture samo su nešto drukčije definirane i međusobno su kompatibilne. No, bez obzira na izvjesne razlike i sličnosti, ove analize ukazuju na važne sadržaje (“teme”, “dimezije”) političke kulture. Bez njih nije moguće razumjeti političku kulturu i politički razvoj pojedinih zemalja. Međutim, ove analize pokazuju i to da je u ono vrijeme, u vrijeme pionirskih radova o političkoj kulturi, postojala i terminološka i sadržajna neusklađenost u pristupima utvrđivanja temeljnih dimezija političke kulture. Dok, na primjer, Sears nešto kasnije (1975.) govori o stranačkom identitetu i političkoj participaciji kao temeljnim dimezijama političke kulture, u Pye i Verbe o tome još nema izravnog govora. Treba, pak, napomenuti da ovi autori nisu imali zadatak sustavno razraditi dimezije političke kulture,

⁶Pye, L., op. cit., 1965., str. 22.

koliko utvrditi zajedničke (najčešće) “teme” oko kojih se koncentrirala analiza političkih kultura u različitim zemljama. Danas je, pak, jasno da je u demokracijama političku kulturu nemoguće zamisliti bez tih dimenzija. Moglo bi se reći da su ove dimenzije ključne dimenzije suvremene političke kulture, jer bez političkih stranaka (vladajućih i oporbenih), te bez stanovitih oblika političke participacije nije moguće zamisliti postojanje demokracije.

1. Srodni pojmovi i problem određivanja dimenzija političke kulture

Sada ćemo pokazati kako je i u vrijeme stvaranja pojma političke kulture (1960-ih) razrađena i vrlo opširno elaborirana teorija političke kulture. Nju su razradili G. Almond i S. Verba (1963.) u svojoj knjizi “The Civic Culture”. Tamo su ovi autori definirali, između ostalog, i temeljne dimenzije političke kulture. Ovdje će samo o tom dijelu njihove studije biti riječi. Međutim, valja prije upozoriti na neke pojmove koje su oni rabili u svojoj studiji. Oni, naime, govore o tipovima, modelima i profilima političke kulture. Kakvo je značenje ovih pojmova? Ako oni pod političkom kulturom podrazumijevaju orijentacije, tj. stavove prema političkom sustavu i njegovim različitim dijelovima, te stavove prema ulozi svakog pojedinca u politici, onda je jasno da oni tipove političke kulture određuju upravo iz tih orijentacija ili stavova prema naznačenim političkim objektima. Te orijentacije mogu biti kognitivne (znanja o objektima politike), afektivne (osjećanja prema objektima politike) i evaluativne (sudovi o objektima politike). Prema tome, politička kultura se može iskazati u obliku “frekvencija različitih vrsta kognitivnih, afektivnih i evaluativnih orijentacija prema političkom sustavu, njegovim input i output aspektima, te prema ulozi ‘ja’ kao političkom akteru”⁷. Upravo iz tih orijentacija prema navedenim “objektima” politike nastaju tipovi političke kulture. Ovi autori govore o tri čista tipa političke kulture — o parohijalnom (župljanskom), podaničkom i participativnom tipu. Samo u ovome trećem tipu pojedinci imaju razvijene orijentacije prema svim “objektima” politike. Zato ovaj treći tip čini okosnicu onoga što će oni nazvati građanskom političkom kulturom.

Što oni pak razumijevaju pod modelima političke kulture? Oni na to pitanje ne daju izravni odgovor, ali se iz analize sadržaja može razabrati što misle pod ovim pojmom. Oni, naime, u glavi knjige o modelima političke kulture govore o modelima političke spoznaje, o modelima “afekata sustava” (tj. o modelima osjećanja prema politici i vlastima), o modelima strančarstva, te o modelima političke kompetencije. Zapravo, modeli političke kulture su određeni kognitivnim (spoznajnim), afektivnim i evaluativnim orijentacijama prema različitim objektima politike. Ali smo vidjeli da

⁷Almond, G. — Verba, S., *The Civic Culture*, Princeton Univ. Press, 1963., str. 17.

su i tipovi kulture također određeni tako. Međutim, postoji i razlika. Dok su tipovi određeni postojanjem orijentacija prema različitim objektima politike, te različitim intenzitetom i kombinacijom tih orijentacija, modeli su određeni samo postojanjem i intenzitetom orijentacija kao samostalnih i međusobno nezavisnih varijabli. Iz znanja o sustavu i drugim “objektima” politike nastaju modeli političke spoznaje. Tako, primjerice, Almond i Verba, modele političke spoznaje izvode iz evaluacije utjecaja vlasti na život ljudi, iz svijesti, odnosno zanimanja za politiku, te iz informiranosti i spremnosti za iskazivanja mišljenja o politici. Oni su, na primjer, utvrdili da u Meksiku ljudi pokazuju dosta visoku tendenciju iskazivanja mišljenja o politici, iako su bili slabo politički informirani. Iz toga su zaključili da je meksička politička kultura bila u biti “aspiraciona kultura”. Može se, dakle, reći da su modeli političke spoznaje prije svega izraz različitih razina znanja i mišljenja o različitim (input i output) objektima politike. Modeli političke kulture općenito su iskaz razlika unutar kognitivnih, afektivnih i evaluativnih orijentacija ljudi prema različitim objektima politike. Modeli se određuju unutar pojedinih orijentacija, tj. prema ovim orijentacijama, a tipovi iz kombinacije različitih orijentacija. Tako bi se moglo zaključiti iz sadržaja njihove analize. Pojedine orijentacije, modeli orijentacija i njihove kombinacije čine osnovu za definiranje tipova političke kulture. Kod modela je drukčije; suborijentacije ili različite komponente u pojedinim orijentacijama i njihove kombinacije unutar tih (nezavisnih) orijentacija čine osnovu za definiranje modela političke kulture.

Iz navedenog je jasno koliko je moguća varijabilnost između političkih kultura pojedinih naroda. Almond i Verba samo na jednome mjestu upotrebljavaju pojam dimenzija političke kulture. Oni taj pojam upotrebljavaju u vezi sa specifikacijom osnovnih orijentacija političke kulture. Na jednom mjestu govore o dimenzijama političkih orijentacija. Svaka politička orijentacija ima svoje dimenzije, a one su određene razinom svake orijentacije prema četiri objekta politike (sustavu, input, output i ‘ja’ kao objektu politike). Tako bi zapravo ispalo da su modeli političke kulture isto što i dimenzije ove pojave.

Smatramo, međutim, opravdanim govoriti posebno o dimenzijama političke kulture. Uvođenjem pojma dimenzija političke kulture ne isključuje se pojam modela političke kulture. Dimenzije, zapravo, definiraju “statiku” pojave, a modeli njezinu “dinamiku”. Pojmom dimenzija određuje se jedino sadržaj pojedinih orijentacija, tj. ukupni sadržaj političke kulture, a pojmom modela dinamika (interakcija i korelacija) odnosa između pojedinih komponenti svake orijentacije pojedinačno. Tipovima političke kulture definiraju se interakcije i korelacije odnosa između orijentacija i njihovih modela. Sve to govori kako je politička kultura pojedinaca i naroda zapravo vrlo kompleksna matrica (mreža) različitih političkih vjerovanja o različitim “objektima” politike.

Ostaje da se kaže nešto o pojmu profila političke kulture. Iz njihova se teksta lako zaključiti da pod profilima političke kulture oni pod-

razumijevaju grupne razlike u političkim orijentacijama ljudi. Naravno, ove grupne razlike se određuju prema različitim sociodemografskim obilježjima, kao što su obrazovanje, religioznost, konfesionalnost, spol, socio-ekonomski status, itd.

Dosadašnja analiza je, dakle, pokazala kako je opravdano upotrebljavati sve navedene pojmove: političke orijentacije, dimenzije političke kulture, modele političke kulture, profile političke kulture, te tipove političke kulture. Ovdje namjerno govorimo o dimenzijama političke kulture, jer one reflektiraju “statiku” ove pojave, dok modeli i tipovi govore o njezinoj “dinamici”. Dok se o modelima i tipovima političke kulture ne može raspravljati bez empirijskih podataka o pojedinim političkim orijentacijama, o dimenzijama se može i treba raspravljati i bez takvih podataka. Dimenzije političke kulture zato ulaze u tvorbeni dio same teorije političke kulture, dok su modeli, profili i tipovi političke kulture zapravo empirijske činjenice o toj pojavi. Međutim, kad ove pojmove (modele, profile i tipove) analiziramo kao apstraktne kategorije, onda su i oni nesumnjivo dio teorije o političkoj kulturi. Ali čim se pokušava ulaziti u njihov supstancijalni aspekt, tu čista teorija prestaje. Zato su za cjelovita istraživanja političke kulture nužna empirijska ispitivanja ove pojave.

Sada napokon možemo pokazati temeljne dimenzije političke kulture kako su ih Almond i Verba definirali u svojoj glasovitoj knjizi “The Civic Culture”. Oni su, zapravo, zamislili da ove dimenzije razrade kao pojedine orijentacije (kognitivne, afektivne, evaluativne) prema različitim objektima politike (prema sustavu kao cjelini, input objektima, output objektima i “ja” kao objektu politike). To bi u tabličnom obliku izgledalo ovako:

Tablica: Dimenzije političkih orijentacija

“Objekti” politike				
Orijentacije	Sustav kao opći objekt	Input objekti	Output objekti	“Ja” kao objekt
Spoznajne	+	+	+	+
Afektivne	+	+	+	+
Evaluativne	+	+	+	+

Ova 3 puta 4 tablica zorno prikazuje kako su oni zamislili definiranje dimenzija političke kulture. Oni su, zapravo, zamislili postojanje triju temeljnih dimenzija (spoznajne, afektivne i evaluativne) političke kulture. A one nastaju kao znanja, afekti i evaluacije navedenih objekata politike. Problem je, međutim, što Almond i Verba nisu dosljedno primijenili ovaj model u ispitivanju i analizi političke kulture. To primjećuje i M. Kaase u jednoj svojoj studiji o političkoj kulturi kad kaže: “U ovoj konceptualizaciji

vidljiv je utjecaj Eastonovog mišljenja o teoriji sistema. Međutim, shema nije nikada bila potpuno razvijena empirijski. Empirijski nalazi interpretirani su u supstancijalnoj širini i na *ad hoc* način, te ne postoji niz indikatora koji se mogu precizno vezati za svaku pojedinu ćeliju objekta prema mjerama orijentacija⁸. Drugim riječima, nije dosljedno primijenjena ova shema u empirijskim istraživanjima političke kulture. To je možda zato što su autori uočili svu teškoću oko preciznog mjerenja svake orijentacije u odnosu prema svakom pojedinom objektu politike. Tako, na primjer, “objekt” politike mogu biti i političke vrijednosti, kao što su sloboda govora, jednakost i pravda. Postavlja se pitanje kako mjeriti znanje o pravdi ili slobodi govora. Isto tako, nacionalni ponos ulazi prije svega u afektivnu i evaluativnu orijentaciju. Kad se to ima u vidu, onda bi se moglo zaključiti kako ovaj pristup, želi li biti strogo znanstven, nije u cjelini primjeren za određivanje temeljnih dimenzija političke kulture.

Ovdje se, naime, postavlja pitanje, kako definirati dimenzije političke kulture — iz načina na koji se ljudi u psihološkom smislu odnose prema objektima politike ili, pak, iz same strukture tih objekata? Postavlja se, zapravo, pitanje što čini bit dimenzija političke kulture — psihodnos ljudi prema politici ili sami “objekti” tog odnosa? Smatramo da to mogu biti, prije svega, sami “objekti” tog odnosa, a ne način odnošenja. Način odnosa može biti više ili manje spoznajni, afektivni ili evaluativni, a rijetko čisti, i kao takav jest psihološki odnos te nam on ništa ne govori o sadržaju tog odnosa. O samome sadržaju odnosa govori jedino objekt tog odnosa. Upravo zato što je to tako, Almond i Verba, barem prema našem mišljenju, nisu ni mogli dosljedno primijeniti u svojim operacionalizacijama empirijskih istraživanja navedeni model dimenzija političke kulture. U koju, primjerice, dimenziju političke kulture smjestiti dimenziju kao što je politička tolerancija? Je li to afektivna orijentacija u okviru input objekta politike? To je vrlo neodređeno. Može biti, ali i ne mora nužno, i nije u cjelini tako. Politička tolerancija kao spremnost trpljenja onoga s čime se u političkim odnosima ne slažemo može se tretirati kao sadržaj input objekta politike, ali ona nikako nije samo afektivni odnos ljudi prema odnosima s drugima, jer kad bi to isključivo bila, onda bi se teško mogla odrediti kao spremnost trpljenja onoga s čime se ne slažemo. Jer, upravo intenzivni afektivni odnos prema neslaganju ne donosi toleranciju, nego netoleranciju. Tolerancija je vjerovanje o potrebi trpljenja nečega, pa je ona zato ujedno i znanje, i afekt, i evaluacija određenog odnosa. Ovaj primjer pokazuje kako predložena shema od Almonda i Verbe za utvrđivanje dimenzija, pa i modela, političke kulture nije adekvatna. Čini nam se da je u tome bio razlog zašto oni nisu mogli dosljedno u svojim istraživanjima političke kulture primijeniti navedenu matricu od tri orijentacije puta četiri objekta politike.

⁸Kaase, M., “Political Culture and Political Consolidation in Central and Eastern Europe”, u F. Weil (editor), *Research on Democracy and Society*, JAI Press Inc, London, 1994., str. 241.

Politička kultura se sastoji od kognitivnih, afektivnih i evaluativnih orijentacija prema objektima politike, ali je njezina bit u vjerovanjima o politici, a svako vjerovanje ima kognitivne, afektivne i evaluativne aspekte. Vjerovanje uključuje znanja, afekte i evaluacije. Ove komponente jesu nezavisne, ali ih često nije lako, a ponekad je to i nemoguće, precizno i odvojeno mjeriti.

Usprkos tim dvojbama, ovdje ćemo ukratko navesti temeljne dimenzije političke kulture kako su ih definirali i mjerili Almond i Verba 1963. Oni su zapravo te dimenzije prikazali u okviru temeljnih modela političke kulture. Moglo bi se reći da govore o pet, odnosno šest temeljnih modela političke kulture, ako se uzme da socijalne odnose općenito tretiraju kao značajne za razumijevanje i modela političke kulture. Govore o sljedećim modelima političke kulture: 1. o modelima političke spoznaje, 2. modelima osjećanja prema politici i vlasti (afekt sustava), 3. modelima strančarstva, 4. modelima građanske dužnosti, 5. modelima građanske kompetencije, te 6. o modelima socijalnih odnosa ljudi. Sadržajni aspekti ovih modela nisu ništa drugo nego dimenzije političke kulture.

U okviru modela političke spoznaje istraživali su sljedeće spoznajne komponente: 1. procjene o utjecaju vlasti (lokalne i nacionalne) na živote ljudi, 2. interes i svijest o važnosti politike, 3. informiranost i spremnost iznošenja političkog mišljenja. Modeli osjećanja (afekata) prema politici i vlasti obuhvatili su sljedeće komponente ili subdimenzije političke kulture: 1. nacionalni ponos, 2. očekivani tretman od vlasti, 3. političku komunikaciju (razgovor o politici i slobodu političke komunikacije). U okviru modela strančarstva imamo sljedeće komponente: 1. stranačke preferencije, 2. stranačke polarizacije (otvoreno, apatično i zatvoreno ili intenzivno strančarstvo). Građansku političku dužnost ili svijest o obvezi političke participacije autori određuju kao posebnu dimenziju političke kulture. Veoma su detaljno razradili modele svijesti o građanskoj kompetenciji, koja ima tri subdimenzije: 1. svijest o subjektivnoj građanskoj kompetenciji, tj. o subjektivnom osjećanju o osobnoj mogućnosti političkog djelovanja, 2. svijest o strategiji utjecaja na vlast, i 3. podaničku ili adiministrativnu kompetenciju, tj. sposobnost ostvarivanja svojih zahtjeva i prava u administrativnim strukturama vlasti. U modelu socijalnih odnosa ispitivane su sljedeće komponente: 1. način korištenja slobodnog vremena, 2. socijalne karakteristike ljudi, kao što su velikodušnost, iskrenost, itd., te 3. povjerenje u druge ljude.

Nema nikakve sumnje da su navedenim modelima političke kulture Almond i Verba dali značajan doprinos definiranju vrlo važnih dimenzija ove pojave. Tako su oni dali i značajan doprinos razvoju teorije političke kulture. Bila je to prva studija u kojoj je na jedan operativan način definirana politička kultura, način koji je zamijenio klasične deskriptivne definicije, tj. način koji je omogućio njeno empirijsko mjerenje. Može se reći da su mnoge od ovih dimenzija postale ključne i u najsvremenijim istraživanjima političke kulture ljudi. Čak bi se moglo ustvrditi kako mnoga

suvremena istraživanja nisu dovoljno respektirala neke važne dimenzije — gotovo krucijalne za razumijevanje političke kulture pojedinih naroda. Primjerice, malo je suvremenih istraživanja koja su u fokus interesa stavila istraživanja strategije utjecaja na vlasti, a naročito kooperativnu političku kompetenciju. A upravo su Almond i Verba pokazali da je sposobnost za kooperativnu strategiju utjecaja (kooperativna politička kompetencija) bila izraz nacionalnih političkih stilova, a ne toliko izraz razlika u obrazovanju ili drugim socijalno-demografskim obilježjima ljudi. Dok je subjektivna politička kompetencija bila više izraz razlika u obrazovanju ljudi, kooperativna politička kompetencija bila je više izraz nacionalnih političkih stilova, dakle i razlika među njima. To kao da mnogi istraživači političke kulture nisu zamijetili i nisu stavili u fokus vlastitih istraživanja. A čini nam se da je to zanimljiva dimenzija, upravo dimenzija koja otkriva fundamentalne razlike u međunacionalnim političkim kulturama. Zato ona mora ući u fond (inventar) dimenzija političke kulture.

Još ćemo pokazati dvije tipologije dimenzija političke kulture. Jednu od J. L. Gibsona i njegovih suradnika (1992.), i drugu od F. Weila (1993.). Iako J. L. Gibson sa suradnicama ne raspravlja izravno o problemu dimenzija političke kulture, oni to ipak čine kad govore o “kulturalnim rekvizitima” demokracije. U obrazlaganju ovih kulturalnih rekvizita polaze od Almond-Verbine tvrdnje da razvoj stabilne i efikasne demokratske vladavine ovisi o orijentacijama koje ljudi imaju o političkom procesu — o političkoj kulturi. Iako se svi slažu da je to tako, ipak, ističu ovi autori, postoji malo suglasnosti oko liste posebnih kulturalnih atributa koji su korisni za demokratski razvoj. Napominju da je R. Dahl dao tome najznačajniji doprinos. U svojoj teoriji demokracije ili “poliarhije” (“polyarchy”) R. Dahl je naveo sljedeće kulturne vrijednosti kao naročito važne za razvoj demokracije: 1. vjerovanje u legitimnost institucija demokracije — u javno nadmetanje i participaciju, 2. vjerovanje u ovlasti odnosa između vlasti i onih kojima se vlada, 3. povjerenje u sposobnost vlasti da se bave problemima zemlje, 4. političko i interpersonalno povjerenje, i 5. vjerovanje u mogućnost i poželjnost političke kooperacije i, povezano s tim, vjerovanje u legitimnost konflikta⁹. Za J. Gibsona i njegove suradnike, demokratski građanin je onaj koji vjeruje u individualnu slobodu i koji je politički tolerantan, koji zadržava izvjestan stupanj nepovjerenja prema političkim autoritetima, ali je u isto vrijeme pun povjerenja u sugrađane, koji gleda na vlasti kao nešto što je legalno ograničeno, te koji podržava temeljne demokratske institucije i procese.

Na temelju navedenih kulturalnih vrijednosti (vjerovanja) R. Dahla, te vlastitih istraživanja, ovi autori su utvrdili sedam temeljnih dimenzija demokratske političke kulture: 1. političku toleranciju, 2. vjerovanje u slobodu, 3. podržavanje normi demokracije (jednakost pred zakonom, slobodu izražavanja, poštivanje pravne procedure i istražnog procesa), 4. svijest o

⁹Dahl, R., *Polyarchy*, New Haven: Yale Univ. Press, 1971.

ljudskim i političkim pravima (o slobodi govora, slobodi udruživanja, osobnoj sigurnosti, itd.), 5. podržavanje prava na razliku (dissent), 6. podržavanje slobode medija, i 7. podržavanje institucije slobodnih i kompetitivnih izbora¹⁰. Nema sumnje da su ovo zaista temeljne dimenzije demokratske političke kulture, ali i ovdje nedostaju neke važne dimenzije, kao što su političko povjerenje, politička kompetencija, kooperativna kompetencija, itd.

F. Weil (1993.) je u okviru svoje studije o razvoju demokratskih stavova ispitivao temeljne dimenzije političke kulture. Iako on nije izravno raspravljao o sadržajima političke kulture, odnosno o njenim dimenzijama, ipak se iz njegove studije daje zaključiti da je vodio računa koje su dimenzije političke kulture relevantne i koje mogu imati komparativno značenje. Riječ je o sljedećim dimenzijama: 1. podržavanje i vrednovanje demokracije, 2. povjerenje u vlasti (administraciju), 3. stavovi prema opoziciji i konfliktu, 4. sloboda, prava i civilne slobode, 5. politička tolerancija, 6. politička efikasnost (kompetencija), 7. politički interes, 8. politički afekt (nacionalni ponos), 9. politički neutralizam države, 10. etnička tolerancija, 11. stavovi o državnim granicama, 12. stavovi o ekonomskoj situaciji, 13. stavovi o općoj situaciji u zemlji, 14. mišljenje o drugim zemljama.

Ovdje nema potrebe za detaljnijim opisom značenja i sadržaja svake od navedenih dimenzija ili komponenti dimenzija političke kulture, ali je ovo prilično sveobuhvatna koncepcija sadržaja političke kulture. Ne bi, međutim, bilo teško dokazati da i u ovome predlošku nema nekih važnih, gotovo nezaobilaznih, dimenzija političke kulture, kao što su na primjer stranački identitet, politička ideologija, politička participacija, itd. Naravno, autor u ovome radu nije, a to je slučaj i u većine drugih autora, ni raspravljao o problemu sadržaja ili dimenzija političke kulture, već je u svoje istraživanje vjerojatno uključio dimenzije koje je smatrao najvažnijim za eksploraciju demokratske političke kulture. Ali tko može tvrditi da konvencionalni i nekonvencionalni oblici političke participacije, koje ljudi primjenjuju kao svoja legitimna politička prava, ili kao načine borbe za svoja prava, nisu veoma važne dimenzije političke kulture.

Navedeni primjeri samo egzaktno upozoravaju kako je došlo vrijeme kad se moraju evidentirati sadržaji ili dimenzije političke kulture bez kojih ova pojava ne postoji ili je u svojoj biti okrnjena. Došlo je, dakle, vrijeme kad se mora napraviti inventar sadržaja političke kulture. Jedan od pristupa koji se mora koristiti u tome poslu jest pokušaj komparativne analize razlika i sličnosti što ih možemo naći u različitim autorima koji su se izravnije ili manje izravno bavili istraživanjem političke kulture pojedinaca i naroda. Dakako, analiza će pokazati što se javlja kao zajedničko (kao zajednička tema) u različitim istraživanjima, što se javlja kao različito (varijabilno), a što možda kao posebno (netipično). Na temelju takve

¹⁰Gibson, J. I. — Duch, R. M. — Tedin, K. L., “Democratic Values and the Transformation of the Soviet Union”, *The Journal of Politics*, Vol. 54, No. 2, 1992., str. 337.

analize moglo bi se, izgleda, doći do odgovora što mora predstavljati osnovni inventar demokratske političke kulture bez kojeg se ova pojava ne može zamisliti. Naravno, pri tome se može doći i do nekih tema (stavki) koje nisu tipične ili naročito relevantne za sadržaj demokratske političke kulture, ali mogu ući u njezin inventar. Bitno je da se napravi inventar najvažnijih dimenzija, odnosno onih dimenzija koje većina istraživača političke kulture gotovo nikad ne zaobilazi u svojim istraživanjima. To bi moglo voditi prema standardizaciji istraživanja ove pojave u međunarodnim okvirima i jedino bi tako istraživanja postigla kompartivno značenje, a to znači da bi dobila potrebnu validnost i relijabilnost. I, što je vrlo važno, dobiveni bi podaci iz takvih istraživanja imali svoje značenje, odnosno kulturološki smisao. Jedino bi tako dobili potrebnu kriterijsko značenje, jer se samo u njihovoj kompatibilnosti i komparabilnosti može nalaziti njihov smisao. Mjera vrijednosti dobivenih podataka nalazila bi se jedino u njihovoj međunarodnoj komparabilnosti.

2. Temeljne dimenzije političke kulture

Sada preostaje da vidimo koje su to dimenzije političke kulture koje se javljaju kao zajedničke teme u svim ili većini istraživanja ove pojave. Naravno, samo puko navođenje tih “zajedničkih tema” (tj. dimenzija političke kulture) samo po sebi ne bi bilo od velike pomoći, ako to ne bismo stavili u određeni metodološki okvir. Smatramo zato da je ovdje korisno upotrijebiti prijedlog G. Almonda (1989.) o tri osnovne dimenzije političke kulture: 1. o kulturi “sustava” (“system” culture), 2. o kulturi “procesa” (“process” culture) i 3. o kulturi “vladanja” (“policy” culture). Ove dimenzije tvore, kako on kaže, supstantivni sadržaj političke kulture. Naravno, pojam političke kulture može se promatrati i sa stajališta raznih orijentacija (kognitivnih, afektivnih i evaluativnih), ali i sa stajališta sistemskih odnosa među ovim komponentama¹¹. Smatramo, naime, da je ovakav prijedlog napredak prema rješenjima u knjizi “The Civic Culture” iz 1963. godine. Očito je, dakle, da je G. Almond 20-ak godina nakon pionirskog rada o građanskoj političkoj kulturi uočio da postoje ozbiljni problemi ako se politička kultura proučava (istražuje i analizira) sa stajališta “orijentacija” (kognitivnih, afektivnih i evaluativnih) prema politici. Problem je i zato što, recimo, “evaluativne orijentacije” predstavljaju po sebi jednu mješavinu kognitivnih i afektivnih odnosa prema različitim objektima politike. Čovjek uvijek vrednuje nešto na temelju određenog znanja, osjećanja i prosudbi o nečemu. Vrednovanje ne postoji odvojeno od određene količine znanja, emocija i sposobnosti za prosuđivanje nečega. Ta činjenica je utjecala na to da Almond i Verba 1963. g. nisu mogli precizno i dosljedno primijeniti predloženi model istraživanja političke kulture, tj. model prema matrici 3

¹¹Almond, G., “The Intellectual History of the Civic Culture Concept”, u (eds.) G. Almond and S. Verba, *The Civic Culture - Revisited*, Sage Publication, 1989., str. 28.

puta 4 (tri orijentacije puta četiri politička objekta). U toj činjenici nalazimo i razloge za izvjesnu konfuziju u njihovoj prezentaciji modela političke kulture. Zato mislimo da je u novome prijedlogu Almond napravio iskorak prema rješenju problema.

Dakle, ovdje ćemo za klasifikaciju dimenzija političke kulture koristiti njegov prijedlog o sadržajnim dimenzijama političke kulture. Naravno, svaka od navedenih dimenzija (kultura “sustava”, kultura “procesa”, kultura “vladanja”¹²) ima svoje subdimenzije. Doduše, političku kulturu moguće je analizirati i sa stajališta orijentacija, pri čemu je relativno lako odvojiti kognitivne orijentacije, ali je vrlo teško to učiniti s afektivnim i evaluativnim. To je moguće uraditi, ali bi se tako upadalo u ozbiljne metodološke teškoće. Ako, na primjer, pitate ispitanike o tome koje su u Hrvatskoj glavne političke stranke, koji politički sustav postoji u Hrvatskoj, itd., onda je sigurno da pitate određeno znanje i da je tu isključivo riječ o spoznajnoj (kognitivnoj) orijentaciji. Ali, ako ih pitate o uspješnosti rada hrvatske vlade na rješavanju stanovitih društvenih problema (sigurnosti, zapošljavanja, kriminala, itd.), onda se u te procjene uključuju i određene spoznaje ljudi o tome, ali i njihova osobna iskustva, predrasude, način njihove socijalizacije i odgoja, itd. Prema tome, u tim procjenama ljudi više ne reagiraju čisto kognitivno, već i afektivno i evaluativno. Kako u ispitivanju ovdje razdvojiti objektivno znanje o djelovanju Vlade od afektivnih vjerovanja i osobnih iskustava ljudi o njezinu djelovanju? To je praktično nemoguće uraditi. Ali to ne znači da se načelno politička kultura ne može i ne treba proučavati i sa stajališta “orijentacija” o kojima govore Almond i Verba. Posebno je moguće i potrebno ispitivati i određena znanja o politici, jer su ona preduvjet za jednu razvijeniju i suptilniju političku kulturu ljudi. Upravo to znanje može unijeti stanovite finoće u njihovu političku kulturu. A upravo demokratsku političku kulturu krasi te finoće o kojima ovdje ne može biti riječi. Međutim, politička kultura je u svojoj biti sustav intersubjektivnih vjerovanja o politici i o ulozi svakog pojedinca u ostvarivanju političkog procesa. Kakva će biti ta vjerovanja ovisi i o sustavu znanja o politici (tj. o političkim sustavima, političkim institucijama, ljudskim pravima, itd.), ali i o običajima ljudi, njihovim iskustvima, osjećanjima, načinu socijalizacije, itd.

Sada ćemo redom pokušati prikazati i sistematizirati osnovne subdimenzije u okviru navedenih temeljnih dimenzija političke kulture. Naravno, u tome će se javiti stanovite teškoće, jer nije uvijek i precizno jasno što ulazi u kategoriju “sustava”, a što u kategoriju “procesa” ili “vladanja”. Sam Almond (1989.) pokušao je naznačiti osnovne sadržaje svake od na-

¹²G. Almond ovu treću sadržajnu dimenziju političke kulture određuje kao “policy culture”. U našem jeziku ne postoji adekvatan termin za ovaj naziv. Pod “policy” se na engleskom misli na javnu politiku koju provodi određena vlada, odnosno na smjer i opći plan djelovanja neke vlade ili političke stranke. Mi smo se odlučili za prijevod “vladanje”, jer on uključuje i plan političkog djelovanja, ali i način političkog odlučivanja. Ne može se, naime, vladati bez cilja (plana i programa) i bez procesa odlučivanja.

vedenih dimenzija. Tako je, primjerice, smatrao da kultura “sustava” obuhvaća sljedeće: svijest o nacionalnom identitetu, stavove prema legitimaciji režima i njegovim institucijama, te stavove prema legitimaciji i efikasnosti nositelja raznih političkih uloga. Kultura “procesa” obuhvatila bi sljedeće: stavove prema “ja” u politici i stavove prema drugim političkim akterima (povjerenje, kooperativnu kompetenciju i sl.). Kultura “vladanja” bi uključila preferencije koje se tiču outputa (posljedica) politike, zapravo odnos prema takvim političkim vrijednostima kao što su socijalna zaštita (welfare), sigurnost (security) i sloboda (liberty)¹³. Koristit ćemo ovaj naputak za jednu možda cjelovitiju sistematizaciju subdimenzija političke kulture.

a) *Kultura “sustava”* mogla bi obuhvatiti, kao najčešće istraživane, sljedeće subdimenzije: 1. nacionalni identitet i nacionalni ponos, 2. podržavanje demokratskog poretka (legitimaciju režima), 3. podržavanje ekonomskog poretka (legitimaciju privatnog vlasništva i tržišta), 4. odnos prema transnacionalnim integracijama i transnacionalnim identitetima, 5. sustav političkih vrijednosti (politička prava, slobode i ljudska prava), 6. odnos prema političkom sustavu (parlamentarnom ili prezidencijalnom), 7. problem političke hijerarhije i jednakosti (pitanje centralizacije i decentralizacije vlasti, lokalne samouprave, ovlasti između države i građana, pitanje moći), 8. odnos prema pravnoj državi (vladavini prava), 9. sustav vrijednosti (sloboda, jednakost, pravda, mir i sigurnost), 10. mišljenje o raznim javnim problemima.

b) *Kultura “procesa”* trebala bi uključiti sljedeće komponente: 1. politički interes, 2. političko znanje i informiranost, 3. političku komunikaciju, 4. političku toleranciju, 5. političku efikasnost ili kompetenciju (opću, kooperativnu i administrativnu), 6. konsenzus i konflikt, 7. stranački identitet i međustranačke odnose, 8. političku ideologiju, 9. socijalno i političko povjerenje u različite druge (pojedince i institucije), 10. političku participaciju (konvencionalnu i nekonvencionalnu).

c) *Kultura “vladanja”* morala bi obuhvatiti bar sljedeće komponente: 1. svijest o utjecaju vlasti na procese življenja ljudi, 2. svijest o načinima vladanja (procesima odlučivanja), 3. ocjenu efikasnosti (performance) vlasti prema pojedinim područjima njezina djelovanja, 4. očekivanja od vlasti, 5. zadovoljstvo ukupnim životom, 6. percepciju budućnosti ljudi u zemlji (optimizam ili pesimizam).

Najvjerojatnije ovdje nisimo naveli baš sve komponente triju osnovnih dimenzija političke kulture, a vjerojatno je da se neke u pojedinim autora različito imenuju, ali je sigurno to da su navedene subdimenzije najčešće ispitivane i da danas sigurno tvore temeljni inventar suvremene, prije svega demokratske, političke kulture. Bez ovih dimenzija i njima pripadajućih subdimenzija nije moguće zamisliti postojanje političke kulture, kao što nije

¹³Almond, G., op. cit., 1989., str. 28.

moгуće zamisliti njezino cjelovito (ili cjelovitije) ispitivanje. Ovakо razrađene dimenzije i subdimenzije političke kulture zapravo čine operativnu definiciju ove pojave. U pravu su, dakle, oni znanstvenici koji tvrde da samo suvremene operativne definicije određenih pojava, za razliku od klasičnih deskriptivnih, mogu osigurati uvjete za njihovo empirijsko istraživanje.

Jasno da ovim nije završila rasprava o dimezijama političke kulture. Svaku od navedenih dimenzija, odnosno subdimenzija, valjalo bi posebno analizirati i definirati. Neke od navedenih subdimenzija toliko su kompleksne da se samo o njima i mogu praviti posebne teorijsko-empirijske studije. Primjerice, politička tolerancija je toliko važna i kompleksna pojava da zasluđuje posebno cjelovito istraživanje¹⁴. To se, također, može reći i za političku kompetenciju (opću, kooperativnu i administrativnu), pa za političku participaciju, nacionalni identitet, te za neke druge dimenzije. Neke subdimenzije zapravo su samo jednostavne komponente jedne dimenzije, kao što je opažanje utjecaja vlasti na živote pojedinaca (opažanje državne performace). Međutim, koliko god da su to jednostavne komponente, one su ipak vrlo važne za ocjenu političke kulture i razvoja građanina i građanstva (citizenship). Samo građanin ima “uvid” u cjelinu političke zajednice i svjestan je centralnih organa državne vlasti, sposoban je ocjenjivati učinke i posljedice djelovanja centralne vlasti, itd. Podanik i župljanin to nisu u stanju činiti. Put do građanina povijesno je bio dug i složen, a na ontološkoj razini svakoga pojedinog individuuma on je također dosta dug i kompliciran. Građanin se ni povijesno ni ontološki ne rađa — on se razvija i nastaje u procesima političke socijalizacije i političkog odgoja i obrazovanja.

3. Zaključak

Analiza je, dakle, pokazala kako je put do razvoja navedenih dimenzija političke kulture bio dosta dug, pomalo konfuzan i krivudav. Taj put je otpočeo onda kad su znanstvenici postavili ključno pitanje o postojanju i mogućnosti političkoga, a ne samo religioznog, ekonomskog i znanstvenog razvoja. Došli su da zaključka kako politički razvoj nije moguće pratiti samo preko razvoja političkih institucija (njihove diferencijacije i integracije), već je to nužno učiniti i preko razvoja političke kulture. A da bi se taj razvoj mogao pratiti, bilo je nužno utvrditi neke opće, kako kaže Pye, “zajedničke teme” i ustanoviti njihovu zastupljenost, kvalitetu i razvoj u pojedinim zemljama. Kako se razvija nacionalni identitet, političko povjerenje, politička kompetencija i politička kooperacija, bilo je od velike važnosti za ocjenu ukupnoga političkog razvoja neke zemlje. Odnosi između političkih elita i masa, između tradicionalista i modernista, radikala i liberala, a te odnose upravo determinira i njihova specifična politička kul-

¹⁴Vidjeti o tome Vujčić, V., *Politička tolerancija*, DEFIMI, Zagreb, 1995.

tura, predstavljaju, prema L. Pye (1965.), odlučujuće faktore koji “upravljaju ukupnim tijekom nacionalnog razvoja”¹⁵.

Naša je analiza pokazala ne samo to kako je tekao razvoj strukture, odnosno sadržajnih odrednica (sastavnica, dimenzija) političke kulture, nego i to da je modele političke kulture, kako su ih 1963. ispitivali Almond i Verba, gotovo nemoguće konzistentno i sistematično istraživati ako se one klasificiraju i istražuju prema shemi tri političke orijentacije (kognitivne, afektivne i evaluativne) puta četiri “objekta” politike (sustav, input i output objekti, te “ja” kao objekt politike). Tako se dolazi do konfuzije, jer je često gotovo nemoguće razdvojiti komponente znanja od određenih uvjerenja, a pogotovo je teško razdvojiti afektivne od evaluativnih orijentacija. U tome vidimo izvjesnu konfuziju u knjizi Almonda i Verbe “The Civic Culture”, iako ovo djelo predstavlja sve do danas grandiozni rad o građanskoj političkoj kulturi. To kao da je dvadesetak godina kasnije osjetio i sam G. Almond, te je i sam predložio trostruki pristup određivanju i izučavanju političke kulture. Dimenzije treba odrediti nezavisno od vrste orijentacija prema njima i tako ih istraživati i elaborirati. A druga je stvar što su neke orijentacije više kognitivne, druge više afektivne, a treće možda više evaluativne. To treba uočavati i respektirati, ali se prema tome ne može graditi metodologija istraživanja ove pojave.

Zato smo se opredijelili za klasifikaciju osnovnih dimenzija političke kulture prema trima osnovnim “objektima” politike i dobili smo tri osnovne dimenzije te kulture: kulturu “sustava”, kulturu “procesa” i kulturu “vladanja”. Svaka ova dimenzija ima svoju vlastitu strukturu, odnosno vlastite subdimenzije. To smo pokušali pokazati, koristeći se predlošcima za istraživanje ove pojave od različitih autora. Smatramo da navedeni model omogućuje da se ova pojava istražuje konzistentno, sistematično, pregledno i da bi kao takav mogao osigurati određenu standardizaciju takvih istraživanja u međunarodnim odnosima. Ta je standardizacija nužna zato što istraživanja političke kulture spadaju *par excellence* u komparativna politološka istraživanja. Uzgred smo razjasnili i neke druge pojmove, kao što su modeli, tipovi i profili političke kulture. Svi navedeni pojmovi, a napose pojam dimenzija političke kulture, tvori dio onoga što se već sada sa sigurnošću može nazvati teorijom političke kulture. Ako i nije bilo moguće govoriti o teoriji političke kulture prije, već o političko-kulturalnim pristupima politici i političkom razvoju, danas je to opravdano i realno moguće činiti. Dakle, jasno je da već danas postoje pripravljeni svi elementi za skiciranje jedne cjelovite teorije političke kulture. Ova naša analiza dimenzija, nakon što smo već prije objavili rad o pojmu političke kulture, jasno upućuje na opravdanost takve tvrdnje.

¹⁵Pye, L., op. cit., 1965., str. 17.

Vladimir Vujčić

DIMENSIONS OF POLITICAL CULTURE

Summary

Defining the dimensions of political culture is a precondition in the elaboration of the theory of this phenomenon and for its systematic empirical study. It has been demonstrated that Almond-Verba's concept of the dimensions of political culture, in the form of a matrix of the three orientations (cognitive, affective, and evaluative) times four political objects ("system", "input-objects", "output-objects" and "I" as an object) is not plausible. If political culture is defined as a set of beliefs about politics (which it indeed is), then it is clear that each belief at the same time contains an intricate mix of knowledge, emotions, and evaluations. This makes it difficult to determine the dimensions according to the mentioned orientations. It seems this was sensed by Almond himself in one of his later works. Using his more recent concept, we define the dimensions of political culture according to the "objects" of politics and not vice versa, according to the orientations in relation to these "objects". Thus we have elaborated on the three fundamental dimensions according to the three fundamental objects of politics: the "system" as a universal object, the "process" as a dynamic object of politics, and the "conduct" as a manner of decision-making and the outcome of governing. It has been found that each of these basic dimensions of political culture has a series of subdimensions (a total of about twenty-five). Surely, this matrix may be added to or perhaps amended, but basically it is unassailable, since it represents a sort of a map of political culture.